

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.

Ефективна економіка. 2024. № 7.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.7.94>

УДК 338.246.025.2

О. О. Розум,

аспірант, Державний податковий університет,

м. Ірпінь, Київська обл., Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-5256-4114>

**МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

O. Rozum,

Postgraduate student, State University of Taxation,

Irpin, Kyiv region, Ukraine

**METHODS AND TOOLS FOR STIMULATE THE ECONOMIC
DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS ENTITIES
UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL**

У статті розглянуто питання стимулювання економічного розвитку суб'єктів малого підприємництва в умовах воєнного стану. На основі аналізу динаміки кількості суб'єктів малого підприємництва, які працювали на території України протягом 2014–2023 рр. зроблено висновок, що незважаючи на повномасштабну війну, кількість малого підприємництва зростає швидшими темпами, ніж у «довоєнні» роки. У статті визначено перелік викликів, незважаючи на виняткову економічну стійкість малого

підприємництва та загалом українського економічного середовища. Для подолання викликів, забезпечення стійкості та розвитку малого бізнесу в Україні необхідно здійснювати заходи щодо стимулювання економічного розвитку цього сектора. У статті наведена класифікація методів та інструментів стимулювання економічного розвитку суб'єктів малого підприємництва із врахуванням умов воєнного стану та охарактеризовано кожен із цих інструментів. Запропоновано низку заходів стимулювання економічного розвитку суб'єктів малого підприємництва, які будуть сприяти забезпеченню стійкості економіки та швидкого відновлення країни після завершення військових дій.

The article examines the issue of stimulating the economic development of small business entities under martial law. Based on the analysis of the dynamics of the number of small business entities that worked on the territory of Ukraine during 2014–2023, it was concluded that despite the full-scale war, the number of small businesses is growing faster than in the "pre-war" years. The article identifies a list of challenges, despite the exceptional economic stability of small businesses and the Ukrainian economic environment in general.

To overcome the challenges identified in the article and to ensure the stability and development of small business in Ukraine, it is necessary to apply methods and tools for stimulating the economic development of this sector. In the conditions of war, these methods and tools shift the emphasis to emergency financial support, change of priorities in state regulation, as well as measures to ensure economic stability and restoration of lost resources.

The article provides a classification of methods and tools for stimulating the economic development of small business entities, taking into account the conditions of martial law, and characterizes each of these tools. Legal, administrative, economic, including financial, tax, credit, regulatory, infrastructural, innovative, organizational methods of stimulating the economic development of small businesses are defined. Stimulation tools in accordance with these methods are: legislative documents and other by-laws; international and state funding programs; government

orders; financial grants to support small businesses; subsidies; other non-bank financial instruments; tax benefits; preferential loans; simplification of business registration procedures; simplification of the tax administration system, infrastructure restoration; business incubators and technology parks; improvement of logistics; innovation grants; innovation clusters; digital platforms, consulting and educational services.

As recommendations, a number of measures to stimulate the economic development of small business entities are proposed, which will contribute to ensuring the stability of the economy and the rapid recovery of the country after the end of hostilities.

Ключові слова: *методи, інструменти, стимулювання, підтримка, гранти, суб'єкти малого підприємництва, воєнний стан.*

Keywords: *methods, tools, incentives, support, grants, small business entities, martial law.*

Постановка проблеми. *Мале підприємництво є невід'ємною частиною соціально-економічної системи будь-якої країни. Його значення важко переоцінити, оскільки воно створює нові робочі місця, стимулює інновації, сприяє економічному зростанню та забезпечує соціальну стабільність. В Україні малий бізнес займає особливе місце, враховуючи економічні, соціальні та політичні виклики, з якими стикається країна.*

З початком повномасштабних військових дій на всій території країни, роль малого підприємництва набула ще більшого значення. Підприємства опинилися в умовах невизначеності, постійних ризиків та руйнівних наслідків військових дій. Проте, незважаючи на всі труднощі, суб'єкти малого підприємництва продемонстрували неймовірну стійкість, адаптивність і здатність швидко реагувати на виклики, виступили в ролі гарантів економічної безпеки країни, виробляючи близько половини ВВП.

Під час війни малий бізнес не лише зберіг свою діяльність, але й адаптувався до нових умов, знаходячи нові шляхи для розвитку та зростання.

Це включає переорієнтацію виробництва, пошук нових ринків збуту, а також активну участь у соціальних ініціативах, спрямованих на підтримку переселенців та інших постраждалих від війни. Важливість малого підприємництва в умовах війни підкреслює його роль як ключового елементу економічної стабільності та відновлення. Тому пошук дієвих методів та інструментів підтримки та стимулювання малого бізнесу є ключовим фактором для забезпечення стійкості економіки та швидкого відновлення країни після завершення військових дій.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Тема економічного розвитку суб'єктів господарювання малого підприємництва розкрита багатьма вітчизняними науковцями. Однак російська агресія в Україні внесла свої корективи в усі сфери суспільного та економічного життя країни та, відповідно, змістила акценти у дослідженнях науковців щодо стану функціонування малого бізнесу. Питання економічного розвитку суб'єктів малого підприємництва в умовах військового стану розглянуті в працях таких науковців як: З.Варналія [4], В. Бойко [1], Н.Василець [3], О.Гук, Є. Сомової [5], В.Дикань та Н.Фролової [6], В.Лойко, Б. Александрова [12], В. Загорського та Б. Кисіль [10], О.Пищуліної, В. Юрчишина, К.Маркевич, М.Міщенко та Д.Добвольського [16] та інших.

Проблематиці формування методів та інструментів підтримки та стимулювання розвитку малого підприємництва присвячені роботи Т.Буй [2], О. Дячун [9], О. Красноносової [11] та багатьох інших.

Разом з тим, функціонування малого підприємництва в умовах війни вимагає поглиблених досліджень, зокрема у формуванні особливого підходу щодо державної підтримки та стимулювання розвитку малого бізнесу як сфери, яка є ключовою для економічного зростання України.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей функціонування суб'єктів малого підприємництва в умовах воєнного стану, виявлення проблем їх функціонування та пошук методів та інструментів стимулювання економічного розвитку суб'єктів малого підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на нищівний вплив війни, мале підприємництво виявило виняткову стійкість та відносно швидко адаптувалося до нових економічних реалій. З початку війни більше половини суб'єктів малого підприємництва змушені були зупинити або згорнути свою діяльність. Разом з тим, більшість з них відновили свою діяльність протягом півроку від початку повномасштабного вторгнення, змогли швидко оптимізувати свій штат та зберегти фінансову стабільність.

Варто відзначити вагомі регіональні відмінності щодо впливу війни на функціонування суб'єктів малого підприємництва, оскільки збитки таких суб'єктів із східних та південних регіонів виявились у рази більше, ніж в західних областях країни. Разом з тим, малий бізнес демонструє оптимізм щодо своїх перспектив у відновленні свого функціонування в найближчому майбутньому. Розглянемо динаміку кількості суб'єктів малого підприємництва, які працювали на території України протягом 2014–2022 рр. (табл.1).

Таблиця 1. Динаміка кількості суб'єктів малого підприємництва, які працювали на території України протягом 2014–2022 рр.

Рік	Підприємства		
	Усього, од.	Малі	
		Од.	%
2014	341001	324598	95,19
2015	343440	327814	95,45
2016	306369	291154	95,03
2017	338256	322920	95,47
2018	355877	339374	95,36
2019	380597	362328	95,20
2020	373822	355708	95,15
2021	370834	352722	95,12
2022	261924	246647	94,17

Джерело: Державна служба статистики України

Після різкого скорочення кількості суб'єктів малого підприємництва у 2022 році, у минулому 2023 році їх кількість зросла на 2% відсотки. Виняток становить Донецька, Луганська області та Херсонська області, де кількість малих підприємств скоротилась. Найбільше зростання кількості малих підприємств було у Закарпатській, Волинській, Львівській, Чернівецькій областях та у місті Києві. Зокрема, можна відзначити 10-ти відсоткове зростання кількості фізичних осіб-

підприємців: з 1 409 430 фізичних осіб-підприємців, що були зареєстрованих на 01.10.2022 року, до 1 549 858 на 01.10.2023 року [15]. А за перші 6 місяців 2023 року українці відкрили 134 нових малих бізнесів, що становило 70% від кількості існуючих ФОП за весь 2022 рік.

Причиною такого зростання в першу чергу стало вимушеного безробіття, спричинене закриттям, що спонукало людей започаткувати власний бізнес. По-друге, під час воєнного стану Урядом було спрощено систему оподаткування і податкових пільг. По-третє, виникли можливості щодо оптимізації оподаткування у випадку переходу особи із статусу найманого працівника до самозайнятої особи.

Можна констатувати, що незважаючи на повномасштабну війну, кількість малого підприємництва зростає навіть швидшими темпами ніж у «довоєнні» роки. Зокрема, кількість фізичних осіб-підприємців уже перевищила довоєнний рівень, що засвідчує популярність такої моделі підприємницької діяльності під час війни в Україні.

Попри виняткову економічну стійкість, українське економічне середовище зіштовхується з низкою серйозних викликів:

- непередбачуваність розвитку ситуації в країні та на внутрішньому ринку (відсутність стабільних умов ускладнює планування та інвестування);
- непередбачувані дії держави (рішення державних органів можуть негативно вплинути на стан бізнесу);
- брак кваліфікованих працівників (відсутність достатньої кількості кваліфікованих кадрів створює труднощі для підприємств);
- дефіцит капіталу (недостатність фінансових ресурсів обмежує можливості для розвитку);
- демпінг з боку конкурентів (недобросовісна конкуренція призводить до зниження прибутковості на ринку);
- недоступність кредитних коштів (обмежений доступ до фінансування, включаючи програми "5-7-9", ускладнює діяльність підприємств);
- високі податки та збори (високий рівень податкового навантаження стримує розвиток бізнесу);

- неефективна логістика (довга та дорога логістика збільшує витрати);
- недобросовісна конкуренція;
- розірвані ланцюги постачання (зруйнованість логістичних ланцюгів впливає на стабільність виробництва);
- відсутність замовлень на зовнішніх ринках (брак зовнішнього попиту та експертних знань у сфері експорту обмежує можливості розширення);
- недостатня підтримка експорту (відсутність належної державної підтримки для розвитку експортних можливостей);
- застарілі бізнес-моделі (невідповідність сучасним вимогам ринку обмежує конкурентоспроможність);
- дефіцит сировини та матеріалів (відсутність необхідних ресурсів ускладнює виробництво);
- недоступність грантових програм (обмежений доступ до фінансової підтримки від уряду);
- недостатня підтримка на рівні громад (відсутність належної допомоги з боку місцевих органів влади у межах їх повноважень);
- перешкоди з боку регуляторних органів (ускладнення діяльності з боку податкових, митних та інших регуляторних органів);
- фокусування на допомозі ЗСУ (спрямування уваги та ресурсів на волонтерство та мобілізацію до лав Збройних сил України);
- недостатня підтримка на державному рівні (відсутність належної підтримки з боку центральних та місцевих органів влади у межах їх повноважень).

Для подолання вищезазначених викликів та забезпечення стійкості та розвитку малого бізнесу в Україні необхідно здійснити комплекс заходів, спрямованих на підтримку та стимулювання цього сектора.

Стимулювання розвитку суб'єктів малого підприємництва — це комплекс заходів та стратегій, спрямованих на підтримку, зростання та зміцнення малого підприємництва. Мета цих заходів — створити сприятливі умови для розвитку підприємницької діяльності, підвищити її ефективність та конкурентоспроможність.

Досліджуючи стимулюючий вплив фіскальної політики держави на розвиток діяльності суб'єктів малого підприємництва до 2022 року однією з головних перешкод на шляху розвитку малого бізнесу був значний адміністративний тиск, з яким були пов'язані надлишкові витрати коштів і часу [4].

Однак, в умовах війни методи та інструменти стимулювання розвитку малого підприємництва зміщують акцент на екстрену фінансову підтримку, зміну пріоритетів у державному управлінні, а також на заходи для забезпечення економічної стійкості та відновлення втрачених ресурсів. У таблиці 2 наведена класифікація методів та інструментів стимулювання економічного розвитку суб'єктів малого підприємництва з врахуванням умов воєнного стану .

Таблиця 2. Класифікація методів та інструментів стимулювання економічного розвитку суб'єктів малого підприємництва*

Вид методу	Інструменти
Правовий	- Закони України; - Укази Президента; - Постанови та Розпорядження Кабінету міністрів України; - інші нормативно-правові документи.
Адміністративний	- Міжнародні та державні програми фінансування, інвестування та допомоги; - Державні замовлення.
Економічний, в т.ч. фінансовий	- гранти на підтримку модернізації виробництва малих підприємств; - гранти на підтримку аграрного сектора; - гранти на власну справу; - гранти для мікробізнесу; - субсидії; - інші небанківські фінансові інструменти;
Податковий	- пільги за єдиним податком; - пільги за єдиним соціальним внеском; - зниження ставки за податком на прибуток; - звільнення від сплати імпортного ПДВ; - пільги щодо застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг та скасування санкцій за порушення вимог їх використання; - пільги зі сплати митних платежів; - податкові канікули.
Кредитний	- пільгові кредити.
Регуляторний	- спрощення процедур реєстрації бізнесу; - спрощення системи податкового адміністрування.
Інфраструктурний	- відновлення інфраструктури; - бізнес-інкубатори та технопарки; - покращення логістики.
Інноваційний	- інноваційні гранти; - інноваційні кластери.
Організаційний	- цифрові платформи; - консалтингові послуги; - освітні послуги.

**Згруповано автором.*

Розглядаючи інструменти правового методу варто виділити такі Закони України та інші нормативно-правові акти, які були прийняті або внесені до них зміни з метою підтримки та стимулювання розвитку малого підприємництва в умовах війни:

- Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні»;

- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння процесам релокації підприємств в умовах воєнного стану та економічного відновлення держави»;

- Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану»;

- Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності" щодо страхування інвестицій в Україні від воєнних ризиків»;

- Закон України «Про Митний тариф України»;

- Закон України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг»;

- Постанова Кабінету міністрів «Про надання фінансової державної підтримки»;

- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію» та багато інших.

Основними інструментами адміністративного стимулювання розвитку суб'єктів малого підприємництва є наступні:

- Державна програма повної або часткової релокації для бізнесу. У березні 2022 року розпочала своє функціонування державна програма з релокації. Програма релокації підприємств Міністерства економіки України передбачає державну підтримку підприємствам, що становить такі опції: допомога у виборі місця розташування для потужностей підприємства; допомога у переміщенні на нове місце розташування; сприяння у розселенні працівників та в пошуку

нових працівників; допомога у налагодженні логістики, закупівлі сировини та пошуку ринків збуту [23]

- Програма e-Робота. Для сприяння підприємницькій діяльності та створенню робочих місць уряд запуснув грантові програми під назвою e-Робота. Вони надають грантову допомогу або співфінансування підприємцям, які починають або розширюють свій бізнес [8].

- Програма USAID «Конкурентоспроможна економіка України» спрямована на підтримку експортних альянсів [24].

Наступним інструментом стимулювання розвитку суб'єктів малого підприємництва є державні замовлення. У цьому напрямку Уряд активізував співпрацю з вітчизняними підприємствами в тому числі з малим бізнесом, який забезпечує потреби Збройних Сил України та інших оборонних відомств. Зокрема, з підприємствами легкої промисловості, які переключились на забезпечення потреб українських військових з перших днів війни. Адже понад 85 підприємств легкої промисловості — малі підприємства, а 12% – середні.

Інструментами фінансового стимулювання та модернізації виробництва є:

- гранти в рамках реалізації Програми USAID «Конкурентоспроможна економіка України». Заплановано 25 грантів з бюджетом у 2,5 млн. дол., які спрямовані на підтримку суб'єктів малого підприємництва у діяльності, що сприяє модернізації виробництва, зменшенню ручної людської праці та створенню більш висококваліфікованих робочих місць, виробництву інноваційної продукції, підвищенню енергоефективності тощо [24].

- гранти на підтримку аграрного сектора. Грант на відновлення українських фермерів має бюджет до 925 тис. грн. та діє для фермерів Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей. Грант на сад передбачає фінансування від 140 тис. грн. до 400 тис. грн. за 1 га, але не більше 70% від вартості проекту висадження насаджень. Грант для розробки та впровадження інструментів змішаного фінансування агропідприємств має бюджет до 181 млн. грн. Грант на переробне підприємство розміром фінансування до 8 млн. грн. Грант на теплицю з бюджетом до 7 млн. грн. за 2 га. Грант на розвиток експортоорієнтованої переробки зернових, олійних та

бобових культур з бюджетом до 703 млн. грн. Грант для підтримки сільського господарства розміром фінансування до 75 тис. дол. США [25].

- грант для ветеранів та членів їхніх сімей з бюджетом до 1 млн. грн. [8].

- 750 грантів для мікробізнесу від EU4Business по 4 тис. євро. Ця програма передбачена для надання підтримки малим та середнім підприємствам через кластери, торгово-промислові палати та громадські організації в територіальних громадах [13].

- грант на власну справу можуть отримати майбутні підприємці, діючі ФОП або юридичні особи у розмірі до 250 тис. грн. [8].

- програма щодо надання прямої допомоги жителям України шляхом фінансування українських товаровиробників на місцях, яку запустило ТОВ „Економіка довіри” разом з небайдужою світовою спільнотою.

Наступними інструментами у складі економічного методу стимулювання малого підприємництва є податкові інструменти. У березні 2022 року було прийнята низка законів за якими передбачалась кардинальна податкова реформа на період воєнного стану. Так, з 1 березня 2022 і до 01 серпня 2023 року приватні підприємці незалежно від системи оподаткування мали право не нараховувати та не сплачувати ЄСВ за себе. Також не нараховувати ЄСВ на заробітну плату мобілізованих працівників ФОПи другої та третьої групи єдиного податку та підприємства третьої групи єдиного податку [18, 19].

З квітня 2022 року і до 01 серпня 2023 року було запроваджено можливість фізичним особам та підприємствам сплачувати єдиний податок з обороту в обсязі 2 % за правилами, встановленими для 3-ї групи платників єдиного податку, тобто із звільненням від податку на прибуток, ПДВ та інших платежів. Крім того для тих суб'єктів господарювання, які зареєструвались платниками єдиного податку 3-ї групи зі ставкою розміром 2 % доходу, було зменшено перелік обмежень у порівнянні з тим, що встановлені п. 291.5 ст. 291 Податкового кодексу України для обрання спрощеної системи оподаткування [19].

З метою полегшення та стимулювання діяльності суб'єктів бізнесу з 7 березня 2022 року та до 01 жовтня 2023 року у сфері застосування

реєстраторів розрахункових операцій / програмних реєстраторів розрахункових операцій (РРО/ПРРО) було скасовано будь-які санкції за порушення вимог Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» [21].

Головним кредитним інструментом щодо стимулювання розвитку малого бізнесу в умовах війни стало впровадження Урядом програми «Доступні кредити 5–7–9 %», метою якої є відновлення економіки та підтримка українських виробників. Так, у 2023 році програма «Доступні кредити 5-7-9%» профінансувала понад 130 млрд. грн. кредитів, а прямі бюджетні витрати перевищили 16 млрд. грн. У 2024 році витрати Програми плануються близько 18 млрд. грн. [20].

- Програма мікрокредитування власного бізнесу надає мікрогранти особам, які починають або розширюють свій бізнес. За підсумками програми у 2022 році затверджено мікрогранти на суму 776,6 млн. грн для 3321 суб'єктів малого підприємництва, що сприяло створенню 8313 робочих місць [20].

В кінці 2023 року 9554 українці стали переможцями, які отримують мікрогранти від держави на загальну суму 2 млрд. 268 млн. грн. Ці бізнес-проекти будуть сприяти створенню понад 20 тис. нових робочих місць.

Регуляторні методи включають спрощення процедур реєстрації бізнесу та спрощення система податкового адміністрування. З метою спрощення процедур реєстрації підприємницької діяльності Урядом було встановлено особливості державної реєстрації юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців.

В частині спрощення системи податкового адміністрування державою були проведені такі зміни:

- спрощення документальних перевірок або мораторій на проведення документальних перевірок;
- відсутність відповідальності за неправильне нарахування, обчислення чи сплату єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- відсутність штрафів за порушення порядку використання касових апаратів;
- незастосування штрафних санкцій за порушення податкового законодавства [19].

До інфраструктурних методів належать інструменти відновлення інфраструктури, створення бізнес-інкубаторів та технопарків та покращення логістики. Так, до програми державної допомоги «Відновлення мають змогу підключитись суб'єкти малого підприємництва, які займаються продажем будівельних матеріалів та наданням послуг з ремонту житла.

Щодо державного фінансування створення індустріальних парків, на початку 2023 р. Кабінетом Міністрів було затверджено Порядок (який втратив чинність), за яким передбачалась компенсація 100 % витрат на підключення та приєднання до інженерно-транспортних мереж ініціаторам створення та учасникам індустріальних парків та керуючим компаніям [22].

До інструментів інноваційного методу відносять інноваційні гранти та інноваційні кластери. Так, у березні 2023 року Фонд розвитку інновацій (USF) разом з GIST (Ініціатива «Глобальні інновації через науку та технології» – Global Innovation through Science and Technology initiative) у партнерстві з Міністерством цифрової трансформації України та Міністерством освіти і науки України провели Science&Business — GIST Pitch Days, за підсумками якого 25 українських стартапів виграли гранти на загальну суму 125 000\$ [28]. Уряд продовжує роботу над Стратегією інноваційного розвитку України до 2030 р., яка базується на нових підходах, визначаючи ключові напрямки і напрацьовуючи проекти нормативних документів щодо розвитку інноваційної діяльності підприємств, стимулювання розробників, подолання бюрократичних бар'єрів при започаткуванні підприємницької діяльності та інвестуванні в інноваційні розробки, створення конкурентного середовища для реалізації бізнес-проектів, поліпшення екосистеми інновацій, розвитку пріоритетних галузей [27]. Крім того в Україні реалізується багато міжнародних програм для інноваційних підприємств, в тому числі Програма InnoBuyer, Seeds of Bravery для технологічних компаній та багато інших.

Формуванню інноваційних кластерів сприяє GIZ-Ukraine єдина в Україні міжнародна організація серед донорських структур, яка тримає фокус на кластерному розвитку країни. Зокрема, проект цієї організації ClusteRISE був до початку воєнних дій спрямований на розвиток кластерних ініціатив в

регіонах Харкова та Запоріжжя, але фактично нині має вплив на подібні ініціативи в Миколаєві, Вінниці та Києві [26].

До інструментів організаційного методу відносять цифрові платформи, консультативні та освітні послуги. Цифрова та інформаційна підтримка, зокрема, здійснюється Офісом з розвитку підприємництва та експорту, порталом Дія.Бізнес, це платформа для допомоги та сприяння діючого бізнесу, а також тих, хто планує розпочати власну справу. ДП «Прозорро.Продажі» разом із маркетплейсом E-Tender створило IT-систему, яка дає можливість подавати заявки як підприємцям, які потребують переміщення, так і суб'єктам господарювання, які можуть надати для цього приміщення або інші активи. Платформа дає змогу не тільки збирати та обробляти такі запити, але й проводити моніторинг он-лайн процесу переїзду, який реалізовує Міністерство економіки України разом із Міністерством інфраструктури України, Укрзалізницею та іншими учасниками.

Також започаткований проєкт KeepGoing який надає першу допомогу власникам малого бізнесу, а також творчим особистостям, які залишилися в Україні і продовжують працювати. Платформа для підтримки малих підприємців Do Business with Ukrainians – це такий маркетплейс, де з одного боку знаходяться українські підприємці, які пропонують власні продукти та послуги, а з іншого — потенційні закордонні клієнти, які здатні допомогти економіці України своїми замовленнями [14].

Для реалізації консультативної підтримки та сприяння розвитку малого підприємництва започаткований проєкт GIZ: консультаційна підтримка підприємців, головними завданнями якого є:

- підтримка підприємців у зміні місця розташування, диверсифікації та відновленні бізнесу;
- допомога підприємцям у інтеграції в місцеві комерційні мережі;
- підтримка підприємців у виході на міжнародні ринки з продажу своєї продукції;
- допомога підприємцям у збереженні не тільки активів, а й робочих місць та зміцненні вітчизняної економіки.

В рамках цього проекту працює більше ніж 50 експертів (консультантів з юридичного консалтингу, оподаткування, обліку, логістики, експорту та імпорту та з питань розвитку бізнесу у нестабільних умовах [14]).

Освітні інструменти стимулювання розвитку малого підприємництва включають професійне навчання (організацію курсів та тренінгів для підвищення кваліфікації підприємців та їхніх працівників та бізнес-освіту (розвиток програм бізнес-освіти у співпраці з університетами та бізнес-школами). Так у 2024 році компанія Google запустила безоплатні освітні онлайн-програми для підтримки малого та середнього бізнесу в Україні. Метою є допомога українським компаніям у розвитку власного бізнесу та збільшення прибутку, захисті власну справу від кіберзагроз та пошуку нових клієнтів [30].

Незважаючи на значний перелік інструментів, що застосовуються для стимулювання економічного розвитку суб'єктів малого підприємництва сучасних умовах, на нашу думку, необхідно:

1. Прискорити ухвалення Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємництва на період до 2027 року, що забезпечить покращення координації роботи Уряду, бізнесу та донорів, а також різних програм щодо підтримки підприємців.
2. Підвищити захист прав і інтересів бізнесу шляхом спрощення та оптимізації нормативно-правової бази, що створить більш сприятливе середовище для зростання та діяльності суб'єктів малого підприємництва, зменшить бюрократичні бар'єри і труднощі щодо дотримання вимог законодавства.
3. Створити дієвий механізм заохочення повернення вимушено переміщених осіб, працівників та студентів в Україну для відновлення попиту на товари та послуги, і таким чином стимулювання зростання малого підприємництва.
4. Розширити доступ суб'єктам малого підприємства до європейських ринків збуту продукції з високим рівнем доданої вартості.
5. Сприяти просуванню небанківських фінансових інструментів, таких як факторинг, краудфандинг та випуск облігацій, які зараз майже не

використовуються в Україні.

6. Запровадити спеціальні податкові ставки для малих підприємств, зокрема зменшити ставки податку на прибуток чи податку на додану вартість. Запровадити випробувальні періоди зі зниженими податковими ставками для нових суб'єктів малого підприємництва. Ввести мораторій на запровадження нових податків та зборів на період воєнного стану.
7. Впровадити механізм надання субсидій для впровадження інноваційних рішень та модернізації бізнес-моделей.
8. Розширити інфраструктурні та технологічні ініціативи за рахунок інвестицій у розвиток технічної інфраструктури, яка підтримує малі підприємства, таких як спільні офіси, центри обробки даних, лабораторії та інноваційні парки. Нормативне врегулювання функціонування цифрових інноваційних хабів (Digital Innovation Hub) та бізнес-інноваційних центрів. Створення щонайменше 5 інноваційних хабів (кластерів) за різними напрямками, які сприятимуть співпраці між малим підприємництвом, науковими установами та галузевими лідерами.
9. Впровадження досвіду з використання R&D для розвитку бізнесу МСП, просування продукції та послуг МСП за рахунок реалізації інноваційних рішень
10. Сприяти розвитку спеціалізованих освітніх програм та тренінгів для підприємців з управління кризовими ситуаціями, цифровою трансформацією, маркетингом та експортними стратегіями. Збільшити державне фінансування професійної освіти та навчальних програм, які спрямовані на підготовку кваліфікованих кадрів.
11. Створити спеціалізовані інституції для надання консультаційної, фінансової та іншої підтримки суб'єктам малого підприємництва.

Практична реалізація наведених вище заходів стимулювання через активну співпрацю держави з бізнес-середовищем буде сприяти стійкому розвитку малого підприємництва в умовах війни та зміцненню вітчизняної економіки.

Висновок. Проведений у статті аналіз стану та особливостей функціонування суб'єктів малого підприємництва в умовах воєнного стану дав можливість прийти до висновку, що незважаючи на всі труднощі, малий бізнес демонструє високий рівень стійкості, адаптивності і здатність швидко реагувати на виклики. Разом з тим, було виявлено низку серйозних проблем, які заважають розвитку малого підприємництва. Для вирішення означених у статті проблем, було сформовано класифікацію методів та інструментів стимулювання економічного розвитку суб'єктів малого підприємництва в умовах воєнного стану. Так, методами стимулювання економічного розвитку малого бізнесу визначено правові, адміністративні, економічні, в т.ч. фінансові, податкові, кредитні; регуляторні, інфраструктурні, інноваційні та організаційні. Інструментами стимулювання у відповідності до цих методів є: законодавчі документи та інші підзаконні акти; міжнародні та державні програми фінансування; державні замовлення; фінансові гранти на підтримку малого підприємництва; субсидії; інші небанківські фінансові інструменти; податкові пільги; пільгові кредити; спрощення процедур реєстрації бізнесу; спрощення системи податкового адміністрування; відновлення інфраструктури; бізнес-інкубатори та технопарки; покращення логістики; інноваційні гранти; інноваційні кластери; цифрові платформи, консалтингові та освітні послуги. Запропоновані у статті заходи щодо стимулювання економічного розвитку суб'єктів малого підприємництва будуть сприяти забезпеченню стійкості економіки та швидкого відновлення країни після завершення військових дій.

Література

1. Бойко В., Зарічний М. Я. Інструменти підвищення конкурентоспроможності підприємств в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск № 54 / URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2754>
2. Буй Т.Г., Прімерова О.К. Податкове стимулювання розвитку малого підприємництва в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2018/45.pdf.

3. Василець, Н. М. Наукові підходи до розвитку малого бізнесу в умовах війни. *Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій: колективна монографія*, 2022, с. 110–121. URL: <https://doi.org/10.54929/monograph-02-2022-01-08>

4. Варналій З. Фіскальна політика та її вплив на розвиток малого і середнього бізнесу в Україні. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2018. № 5 (257). С. 27–49. URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/archive.php>

5. Гук О., Сомова Є. Вітчизняний бізнес в умовах війни. Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи: збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 6 грудня 2022. С. 44-45

6. Дикань, В., Фролова, Н. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. *Економіка та суспільство*, 2022. (38). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1309>

7. Деякі питання державної реєстрації в умовах воєнного стану та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164. Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 № 209. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF#Text>

8. ДіЯ. URL: <https://diia.gov.ua/>

9. Дячун О., Нагорняк І. Стимулювання розвитку підприємництва в Україні в контексті європейських стандартів. Нарощування фінансово-економічного потенціалу суб'єктів економічних відносин як основа поступального розвитку територіально-господарських систем : монографія. Т. : ФОП Паляниця В.А., 2021. С. 85–89.

10. Загорський В.С., Кисіль Б.М. Проблеми функціонування підприємницької діяльності в умовах військових дій. *Ефективність державного управління*. 2023. Вип. 3/4. С. 11-19.

11. Красноносова О.М., Харченко Р.В. Інструментарій державної політики у сфері підтримки та стимулювання розвитку малого бізнесу. *Проблеми економіки*. 2020. № 4. С. 42–47.

12. Лойко В.В., Александров Б.В. Підтримка та розвиток малого та середнього бізнесу в Україні в умовах війни. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. №1(11) 2023. С. 228-238.

13. Мікрогранти. URL: <https://microgrants.bdf.gov.ua/>

14. Національна платформа малого та середнього бізнесу. URL: <https://platforma-msb.org/keep-going-platforma-dopomogy-mikro-ta-malomu-biznesu/>

15. Оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-smb-2024.pdf>

16. Піщуліна О., Юрчишин В., Маркевич К., Міщенко М., Добровольський Д. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. К., Центр Разумкова, 2022. 277 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf

17. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

18. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану. Закон України. від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>

19. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану. Закон України від 30.06.2023 № 3219-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-20#Text>

20. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 березня 2023 р. № 229. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-deiakyx-postanov-kabinetu-ministriv-ukrainy-shchodo-nadannia-finansovoi-derzhavnoi-pidtrymky-subiektam-pidpriemnytstva-i140223-229>

21. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг». Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80#Text>

22. Про затвердження Порядку надання компенсації витрат ініціаторам створення індустріальних (промислових) парків - суб'єктам господарювання, керуючим компаніям та учасникам індустріальних (промислових) парків на підключення та приєднання до інженерно-транспортних мереж. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 січня 2023 р. № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2023-%D0%BF#Text>

23. Програма релокації підприємств Міністерства економіки України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv>

24. Програма USAID «Конкурентоспроможна економіка України». URL: <https://chemonics.submittable.com/submit>

25. Рекомендації комітетських слухань на тему: «Державна підтримка аграрного сектору 2024. Державні та недержавні фонди і механізми». URL: <https://komagropolit.rada.gov.ua/documents/sluhannja/75427.html>

26. Український кластерний альянс. URL: <https://www.clusters.org.ua/>

27. Уряд напрацьовує Стратегію інноваційного розвитку України до 2030 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-napratsovuie-stratehiiu-innovatsiinoho-rozvytku-ukrainy-do-2030-roku-premier-ministr>

28. Український фонд стартапів. URL: <https://usf.com.ua/science-business-gist-pitch-days-rezultati/>

29. Національна платформа малого та середнього бізнесу. URL: <https://platforma-msb.org/keep-going-platforma-dopomogy-mikro-ta-malomu-biznesu/>

30. Google для бізнесу. URL: <https://eventsonair.withgoogle.com/events/google-for-business-ua-smb>

References

1. Boiko, V. and Zarichnyi, M.Ya. (2023), “Instruments for increasing competitiveness of enterprises under conditions of the marital state”, *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 54, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2754> (Accessed 05 July 2024).
2. Bui, T.H. and Primierova, O.K. (2018), “Tax stimulation of small-size business development in Ukraine”, *Efektyvna ekonomika*, vol. 9, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2018/45.pdf (Accessed 05 July 2024)..
3. Vasylets, N.M. (2022), *Naukovi pidkhody do rozvytku maloho biznesu v umovakh viiny [International Partnership and Cooperation of Ukraine in Wartime]*, Naukovo-osvitnii innovatsiinyi tsentr suspilnykh transformatsii REICST, Portugal – Chernihiv, pp. 110-121. <https://doi.org/10.54929/monograph-02-2022-01-08>
4. Varnalii, Z. (2018), “Fiscal policy and its impact on the development of small and medium-sized businesses in Ukraine”, *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, vol. 5 (257), pp. 27-49, available at: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/archive.php> (Accessed 05 July 2024).
5. Huk, O. and Somova, Ye. (2022), “Domestic business in conditions of war”, *Biznes, innovatsii, menedzhment: problemy ta perspektyvy: zbirnyk tez dopovidei III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Business, innovations, management: problems and prospects: a collection of theses of reports of the 3rd International Scientific and Practical Conference]*, Kyiv, Ukraine, pp. 44-45.
6. Dykan, V. and Frolova, N. (2022), “Directions and tools of state support for the development of small and medium-sized businesses in Ukraine during wartime”, *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. (38), available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1309> (Accessed 05 July 2024).
7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Resolution “Some issues of state registration in conditions of martial law and amendments to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 28, 2022 No. 164”, available at:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF#Text> (Accessed 05 July 2024).
8. Diia (2024), available at: <https://diia.gov.ua/> (Accessed 05 July 2024).
 9. Diachun, O. and Nahorniak, I. (2021), “Stimulating the development of entrepreneurship in Ukraine in the context of European standards”, *Naroshchuvannia finansovo-ekonomichnoho potentsialu subiektiv ekonomichnykh vidnosyn yak osnova postupalnoho rozvytku terytorialno-hospodarskykh system* [Increasing the financial and economic potential of subjects of economic relations as a basis for progressive development of territorial and economic systems], FOP Palianytsia V.A., Ternopil', Ukraine, pp. 85-89.
 10. Zahorsky,i V.S. and Kysil, B.M. (2023), “Problems of the functioning of business activities in the conditions of military operations”, *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, vol. 3/4, pp. 11-19.
 11. Krasnonosova, O.M. and Kharchenko, R.V. (2020), “Toolkit of state policy in the field of support and stimulation of small business development”, *Problemy ekonomiky*, vol. 4, pp. 42-47.
 12. Loiko, V.V. and Aleksandrov, B.V. (2023), “Support and development of small and medium-sized businesses in Ukraine during the war”, *European scientific journal of Economic and Financial innovation*, vol. 1 (11), pp. 228-238.
 13. Microgrants (2024), available at: <https://microgrants.bdf.gov.ua/> (Accessed 05 July 2024).
 14. National platform of small and medium-sized businesses (2024), available at: <https://platforma-msb.org/keep-going-platforma-dopomogy-mikro-ta-malomu-biznesu/> (Accessed 05 July 2024).
 15. UNDP (2024), “Assessment of the impact of the war on micro, small and medium enterprises in Ukraine”, available at: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-smb-2024.pdf> (Accessed 05 July 2024).
 16. Pishchulina, O. Yurchyshyn, V. Markevych, K. Mishchenko, M. and Dobrovolskyi, D. (2022), “Socio-economic and humanitarian consequences of

- Russian aggression for Ukrainian society”, available at: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf (Accessed 05 July 2024).
17. State Statistics Service of Ukraine (2024), available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 05 July 2024).
18. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine “On making changes to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the effect of norms during the period of martial law”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (Accessed 05 July 2024).
19. Verkhovna Rada of Ukraine (2023), The Law of Ukraine “On making changes to the Tax Code of Ukraine and other laws of Ukraine regarding the peculiarities of taxation during the period of martial law”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-20#Text> (Accessed 05 July 2024).
20. Cabinet of Ministers of Ukraine (2023), Resolution “On making changes to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding the provision of financial state support to business entities”, available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/provnesennia-zmin-do-deiakykh-postanov-kabinetu-ministriv-ukrainy-shchodonaдання-finansovoi-derzhavnoi-pidtrymky-subiektam-pidpryemnytstva-i140223-229> (Accessed 05 July 2024).
21. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine “On the use of registrars of settlement operations in the sphere of trade, catering and services”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 05 July 2024).
22. Cabinet of Ministers of Ukraine (2023), Resolution “On the approval of the Procedure for providing compensation for costs to the initiators of the creation of industrial (industrial) parks - business entities, management companies and participants of industrial (industrial) parks for connection and joining to engineering and transport networks”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2023-%D0%BF#Text> (Accessed 05 July 2024).
23. Ministry of Economy of Ukraine (2024), “Enterprise relocation program of the Ministry of Economy of Ukraine”, available at:

- <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv> (Accessed 05 July 2024).
24. USAID (2024), “USAID program "Competitive Economy of Ukraine"”, available at: <https://chemonics.submittable.com/submit> (Accessed 05 July 2024).
25. Verkhovna Rada of Ukraine (2024), “Recommendations of committee hearings on the topic: "State support of the agricultural sector in 2024. State and non-state funds and mechanisms"”, available at: <https://komagropolit.rada.gov.ua/documents/sluhannja/75427.html> (Accessed 05 July 2024).
26. Ukrainian Cluster Alliance (2024), available at <https://www.clusters.org.ua/>: (Accessed 05 July 2024).
27. Government portal (2023), “Government is working on the Strategy for Innovative Development of Ukraine until 2030: Prime Minister”, available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-napratsovuie-stratehiiu-innovatsiinoho-rozvytku-ukrainy-do-2030-roku-premier-ministr> (Accessed 05 July 2024).
28. Ukrainian Startup Fund (2024), available at: <https://usf.com.ua/science-business-gist-pitch-days-rezultati/> (Accessed 05 July 2024).
29. National platform of small and medium-sized businesses (2024), available at: <https://platforma-msb.org/keep-going-platforma-dopomogy-mikro-ta-malomu-biznesu/> (Accessed 05 July 2024).
30. Google for businesses (2024), available at: <https://eventsonair.withgoogle.com/events/google-for-business-ua-smb> (Accessed 05 July 2024).

Стаття надійшла до редакції 15.07.2024 р.